

PC GVO Project *Robin en God* op de Internationale Conferentie Kindertheologie 2017

Er zijn docenten en regiobegeleiders PC GVO die zich het nog goed herinneren: de Open Dag van de tweejaarlijkse Conferentie het Internationale Netwerk Kindertheologie in Kampen in 2011.

Thema: inspirerende leeromgevingen (*Powerful Learning Environments*).

Dit jaar 2017 was het thema Kinderliteratuur en Kindertheologie (*Children's Book – Nurture for Children's Theology*). Plaats van handeling: Katholieke Universiteit Salzburg, Oostenrijk.

Docente GVO Liesbeth Winters-Jonas en godsdienstpedagoog Henk Kuindersma verzorgden daar op maandag 20 februari een Engelstalige presentatie van een *good practice* over het boek *Robin en God* van Sjoerd Kuyper. Rode draad in de presentatie zijn de gesprekken van Robin en zijn opa over *Godsbeelden* en de reacties daarop die bij de kinderen van de obs *De Voorpoort* in Vollehove in een drietal lessen worden opgeroepen. De Kinderboekenweek van 2016 over opa's en oma's is in het projectverslag opgenomen.

De leidinggevende van het Internationale Netwerk Kindertheologie gaf toestemming om de Nederlandse versie van de presentatie op GVO-plein te plaatsen. We zijn hen daar zeer erkentelijk voor. In de loop van 2017 zullen alle bijdragen van een opnieuw inspirerende conferentie in een Engelstalige bundel verschijnen. Informatie daarover volgt.

“Perhaps speaks God also in fantasy language”

Theologiseren met het boek *Robin en God*.

Inleiding

Kinderboeken nemen in het primair onderwijs in Nederland en Vlaanderen een belangrijke plaats in. Klaslokalen hebben een boekenhoek, waar kinderen een boek kunnen kiezen en lezen. Leraren en kinderen lezen boeken of fragmenten eruit voor. Over de personages en wat ze beleven gaan ze samen in gesprek. Vanaf een jaar of negen jaar presenteren de kinderen in hun groep bij toerbeurt zelf een boek. Voor de aanpak ervan kan de leraar terecht bij specifieke didactische uitgaven voor leesonderwijs en de omgang met kinderliteratuur. De jaarlijkse Kinderboekenweek in de Nederland en de Jeugdboekenweek in Vlaanderen nemen een prominente plaats in. Vrijwel alle scholen doen er aan mee.¹

Filosoferen met kinderen – in Nederland en Vlaanderen breed gewaardeerd – maakt veel gebruik van kinderboeken.² Theologiseren met kinderen, al weer enkele jaren in opkomst, richt zich vooral op Bijbelverhalen. In deze bijdrage geven we een verslag van een experimenteel kindertheologisch project rond het kinderboek *Robin en God*. We brengen Theologiseren met kinderen in ontmoeting met literatuuronderwijs. We mochten in dit project uitspraken van kinderen beluisteren, die ons literair, filosofisch en theologisch te denken geven. De uitspraak bijvoorbeeld: “*Misschien praat God ook wel in fantasietaal.*”

Het boek *Robin en God*

Het boek *Robin en God* (1996)³ is van de ook internationaal bekende, Nederlandse kinderboekenschrijver Sjoerd Kuyper. In dit boek gaat het nog jonge schoolkind Robin op zoek naar God. *Wie is God? Hoe handelt God? Hoe kom je in contact met God?* zijn vragen die Robin zich stelt. Zijn leefwereld is het gezin waarin hij opgroeit en de school waar hij met andere kinderen optrekt. Met zijn opa gaat Robin over zijn vragen in gesprek. Over bidden vraagt hij bijvoorbeeld:

1. Zie bijvoorbeeld Coosje van der Pol, *Prentboeken lezen als literatuur*, Delft 2010 en Rita Ghesquière, *Jeugdliteratuur in perspectief*, Leuven 2009.

2. Richard Anthone en Silvie Moors. *Van boeken ga je denken. Filosoferen met kinderen aan de hand van jeugdliteratuur*, Leuven 2002.

3. Sjoerd Kuyper, *Robin en God*, Amsterdam 1996 (2016, Rotterdam 21e druk).

“Kan God je echt horen als je echt bidt?”

“Ja,” zegt opa. “Dat denk ik wel.”

“Maar als er nu een heleboel mensen tegelijk bidden? Dan hoort Hij alles door elkaar! Kan Hij dan wel horen wat ik zeg?”

“Makkelijk,” zegt opa.

“Dan heeft God zeker heel veel oren.”

“Jij snapt het,” zegt opa.

“God heeft heel veel oren. Voor ieder mens heeft God één oor.”

Robins vader vindt God in deze tijd niet meer relevant. God is van vroeger. Maar daar denkt opa anders over. Dat blijkt uit zijn antwoorden op Robins vragen. Die antwoorden geeft hij niet in monoloog. Sjoerd Kuypers geeft hem de rol van mystagoog. Hij wandelt als het ware met Robin langs diens vragen. Hij geeft daarop zijn eigen ervaringen, gedachten en twijfels, die Robin steeds opnieuw doen nadenken en vragen. Met zijn opa in dialoog komt Robin steeds stapjes verder in zijn zoektocht naar God.

In *Robin en God* stelt Sjoerd Kuypers vele, soms complexe, theologische vragen aan de orde. Hij kiest daarvoor een uitgesproken humoristische verteltoon, die kinderen op aansprekende wijze in contact brengt met de thematiek van het boek.

Tot op vandaag wordt Kuypers boek *Robin en God* gewaardeerd. In Nederland en Vlaanderen geldt Kuypers boek als een klassieker. In 2016 kreeg het boek een geheel vernieuwde eenentwintigste druk. In 1997 kreeg Sjoerd Kuypers voor zijn boek de *Gouden Griffel*. Dit is de hoogste Nederlandse prijs voor kinderliteratuur. Inmiddels is het boek vertaald in het Italiaans, Sloveens, Fries en Duits.⁴

De context van het project

Het project rond het kinderboek *Robin en God* was voor ons een experiment. Nog niet eerder ontwierpen we een leeromgeving waarin Theologiseren met kinderen, Filosoferen met kinderen en Literatuuronderwijs samen komen.

In de zomer van 2016 voerden we het project uit op de *De Voorpoort*, een kleine school (83 leerlingen) voor primair onderwijs in het oude vissersstadje Vollenhove; gelegen in noordoost Nederland.

De Voorpoort is een openbare school. In Nederland is globaal een derde van alle scholen voor primair onderwijs openbaar, een derde is Rooms – Katholiek en een derde is Protestants Christelijk. In het openbaar onderwijs hebben de ouders het recht om bij de schoolleiding godsdienstonderwijs – protestants, rooms-katholiek, joods, islamitisch, hindoeïstisch – of humanistisch onderwijs te vragen. Bij *De Voorpoort* kiest meer dan de helft van de ouders voor Protestants Christelijk godsdienstonderwijs.⁵ De meeste ouders zijn niet kerkelijk of gelovig. Toch vinden ze het belangrijk dat hun kinderen aan de godsdienstlessen deelnemen en met godsdienst en geloven in ontmoeting komen. Liesbeth geeft elke maandag aan drie groepen één uur les met gemiddeld 16 leerlingen. Ze is niet in dienst van de school. Ze werkt voor het Protestants Centrum GVO (Godsdienstig Vormingsonderwijs) in Utrecht. Deze organisatie biedt over heel Nederland godsdienstlessen aan en draagt via scholing, begeleiding en materialen zorg voor de kwaliteit ervan. Henk is hierbij betrokken.

4. De Duitse versie verscheen als eerste na de Nederlandse uitgave: Sjoerd Kuypers, *Robin und Gott, Eine Weihnachtsgeschichte*. Weinheim 1997.

5. De bevolking van Vollenhove is overwegend Protestants.

Waarom het project *Robin en God*?

Leraren *Protestants Christelijk Godsdienstig Vormingsonderwijs* zoals Liesbeth maken hun eigen jaarprogramma. Ze krijgen daarvoor richtlijnen van het Protestants Centrum voor GVO in een basisdocument, *Krijtlijnen*⁶ genoemd. De lessen, aldus *Krijtlijnen*, moeten dienstbaar zijn aan de persoonsvorming van de kinderen. Verhalen vertellen (narrativiteit) en daarop betekenis gevend reflecteren via filosoferen en theologiseren, en expressievormen moet de didactiek zijn. De leefwereld van de kinderen en de cultuur waarin ze leven moet bij het kiezen van lesinhouden uitgangspunt zijn. Doelstelling is dat de kinderen in ontmoeting met godsdienstige verhalen tot de constructie van hun eigen godsdienstig verhaal komen.

De keuze voor het verhaal *Robin en God* voldoet geheel aan deze richtlijnen. De kinderen kunnen zich geheel identificeren met de situatie van huis en school, waarin het verhaal speelt. De vragen, die Robin over God heeft, kunnen ook de vragen van de kinderen van *De Voorpoort* zijn. Bij Kerstmis, het *raamwerk* van Sjoerd Kuypers vertelling, hebben alle kinderen cultureel en religieus wel voorstellingen.

Een eveneens sterk cultureel, eigenlijk toevallig, keuzemotief is, dat de Kinderboekenweek 2016 in Nederland *Opa's en Oma's altijd jong* tot thema heeft. Veel opa's en oma's komen daarin via verhalen en gedichten voorbij. Robins grappige opa past daar heel goed in.

Aandacht voor de Kinderboekenweek past ook geheel in de visie op kinderen en cultuur van het Protestants Centrum GVO. Jaarlijks worden de leraren met een speciale uitgave voor de Kinderboekenweek gestimuleerd om aan de Kinderboekenweek mee te doen. Voor 2016 werd Liesbeth gevraagd om deze uitgave⁷ samen te stellen en er cursussen over te verzorgen.⁸ Ervaringen met het experiment in basisschool *De Voorpoort* in Vollenhove kunnen in de uitgave worden verwerkt en komen zo het godsdienstonderwijs in heel Nederland ten goede.

Opzet van het project *Robin en God*

Geïnspireerd door de moderne leesdidactiek kiezen we als eerste les voor een leeskring over het boek *Robin en God*. Twee leerlingen, Madelief en Hilde, vragen we om het boek te lezen en hun medeleerlingen te vertellen wie Robin en zijn opa zijn en waar het verhaal globaal over gaat. Ons doel is daarbij vooral dat de kinderen zich met Robin zouden identificeren en zich van hun eigen vragen bewust zouden worden.

In de twee verdiepende lessen daarop willen we ons dan meer specifiek richten op Robins vragen en zijn zoektocht naar God. We kozen daartoe fragmenten uit het boek waarin Robin en opa bij het beantwoorden van vragen godsbeelden uitwisselen. In een derde les vullen we die godsbeelden aan met tekeningen van godsbeelden afkomstig uit een nieuwe,

6. Henk Pol, *Krijtlijnen voor PC GVO*, Utrecht 2013.

7. Liesbeth Winters, *Zoals opa, zoals oma over generaties en geloof*, Leeuwarden 2016. Voor deze uitgave verzorgde Liesbeth een lessenserie over *Robin en God*. Henk Kuindersma schreef een kaderartikel met aandacht voor het boek *Robin en God*.

8. Deze cursussen werden op verschillende locaties gegeven: Leeuwarden, Utrecht, Zoetermeer en Oud-Beijerland. Er was veel belangstelling voor. Een extra cursusbijeenkomst in Leeuwarden bleek nodig.

bijzondere Nederlandse uitgave: Samenleesbijbel⁹ genoemd; bestemd voor kinderen vanaf acht jaar. Deze uitgave met korte stukjes achtergrond informatie en allerlei suggesties voor gesprekjes met kinderen en doe-opdrachten is mede geïnspireerd door Theologiseren met kinderen.¹⁰

De leeskring

De beide leerlingen, Madelief en Hilde, die gevraagd zijn *Robin en God* in de leeskring te presenteren, blijken zich geheel bewust te zijn van hun taak: Robin met zijn vragen en zijn opa met zijn antwoorden aan de kinderen voorstellen. Om daarin te slagen hebben beide meisjes een aansprekend hoofdstuk uit *Robin en God* gekozen. Daaruit lezen ze bij toerbeurt voor. De andere kinderen mogen na afloop over een voorgelezen tekst vragen stellen.

Het hoofdstuk gaat over het Kerstverhaal. Oma stelt Robin voor om met zijn allen het Kerstverhaal te spelen. Madelief en Hilde genieten zichtbaar van de humor die in het leesstuk speelt.¹¹ Allerlei gedachten van Robin over wie welke rol wel en niet kan spelen, komen er in naar voren. Na het voorlezen komen de vragen.

Dorien vraagt bijvoorbeeld: *Waarom kozen ze Knor, een speelgoeddie, als Maria, die is toch niet groot genoeg?* Madelief antwoordt daarop: *De oma wilde niet Maria zijn. Knor, het varken, is niet groot maar wel dik. Dik alsof hij een baby krijgt. Dan kan het wel.*

Niké vraagt: *Had Robin ook veel vrienden?* Hilde antwoordt: *Hij heeft wel vrienden in de klas, maar niet veel. In de klas wordt hij ook geplaagd als hij iets niet durft. Ik denk dat opa zijn vriend is.*

In de loop van de leeskring vindt de identificatie plaats waarop we hebben gehoopt. De kinderen beginnen als Robin eigen religieuze gedachten te uiten en heel serieuze vragen te stellen. Dorien bijvoorbeeld:

Dorien: *Uhm... waarom zou je eigenlijk denken dat je na je dood weer terug komt op aarde. Je weet het eigenlijk nooit. Maar waarom ga je het bedenken? Als je er toch nooit achterkomt. Waarom... kom je dat ooit te weten?*

(Juf) Liesbeth: *Dus jij hebt eigenlijk de vraag... kom je na je dood nog weer terug op aarde?*

Dorien: *Ja. Want je weet er niks meer van. Als je weet, als je al een keer hebt geleefd. Als je er al een keer bent. Hoe moet je dat dan doen?*

Liesbeth: *Waarom wil je het zo graag weten?*

Dorien: *Dan weet ik het of niet. Dan hoef ik dat niet meer te vragen. Want dan moet ik heel veel plezier hebben want ik kom niet meer terug.*

9. Tineke Bolhuis-Drieënhuizen, Maartien Hutter, Roelien Smit, Marja Verburg (Ed.), *Samenleesbijbel*, Heerenveen 2015.

10. Henk Kuindersma, Van Kindervragen naar kindertheologie. Een introductie van een nieuwe godsdienstpedagogische aanpak. In: *Praktische Theologie*, 35, (2008), 5-19 en Johan Valstar en Henk Kuindersma, *Verwonderen en Ontdekken. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs*, Amersfoort 2008.

11. *Robin en God*, 91 e.v.

Eerste verdiepingsles

In de eerste les willen we ons met de kinderen in het hoofdthema van Robin en ons project 'vragen naar God' verdiepen. Kuypers boek biedt ons daartoe vele mogelijkheden. We kiezen voor het fragment, waarin Robin in bad zit en opa hem begeleidt.

“Robin wijst (opa) naar zijn knie.

“Moet je zien, “zegt hij. “Een eiland in de woeste zee.”

“Kaal eiland,” zegt opa.

“Nee, hoor,” zegt Robin. “Er staat van alles op. Bomen en bergen en huizen. Er wonen ook mensen... Maar dat is allemaal zó klein, dat kun je zo zien.”

“O, ja, zegt opa, “dan snap ik het.”¹²

“Opa... “zegt Robin. “Denk je dat echte mensen op de knie van de echte God wonen?”

“De weet ik toch niet lieve jongen,” zegt opa.

“Kijk,” zegt Robin, “dan kan God dit doen... “

Hij laat zijn knie onder water zakken. Weg eiland.

“Dan verdrinken ze allemaal!”

“Nee, zegt opa, “dat lijkt me niets voor God... Kom eens uit het je bad, dan zal ik je droog rossen tot je gloeit.”¹³

Na het voorlezen van deze fragmenten krijgen de leerlingen de opdracht om in tweetallen op te schrijven wat ze van Robins ideeën denken. Daarna komen we tot allerlei gesprekjes over hun gedachten.

Cornil: Ik denk dat Robin veel fantasie heeft want hij denkt dat zijn knie een eilandje is.

Stef: Wij hebben opgeschreven dat Robin denkt dat hij een God is. Maar wij denken dat dat niet waar is. Want een knie kan nooit een eiland zijn. In fantasie wel maar in het echt niet.

Liesbeth: Maar Robin dacht: zouden de echte mensen op de echte knie van God kunnen wonen? Wat vind je daar van?

Noömi: Ik denk niet dat dat kan want het is maar een knie. Anders vallen de mensen er zo maar af.

Mick: Het kan wel. Want een knie is rond en de aarde ook.

Dyon: Nou een knie kan geen eiland zijn want als je je knie stoot doet het pijn. En je kunt er geen gaten inprikken als een ingang voor een grot. Dat doet dan wel het meeste pijn.

Nike: Als je verdoving krijgt, dan wel.

Dyon: Hoe geef je de aarde nou verdoving?

Liesbeth: Dit alles gaat over andere dingen. Alsof... de knie is geen echt eiland. Maar een knie is alsof een eiland. Het is een soort andere taal misschien?

Dyon: Misschien wel fantasietaal. Misschien gebruikt Robin ook wel fantasietaal en alles wat hij denkt over God. Misschien praat God ook wel fantasietaal.

Tweede verdiepingsles

In de tweede les verdiepen we ons verder in verschillende beelden van God. Juf Liesbeth leest het hoofdstuk voor waarin Robin en opa de kerkdienst op Kerstavond bezocht. Na afloop ontmoet hij zijn klasgenootje Nellie, die hem streng toespreekt.

12. *Robin en God*, 93.

13. *Robin en God*, 95.

“Jij zit niet op zondagsschool, hè?” vraagt Nellie. Robin schudt zijn hoofd.

“Dan zal God je wel flink straffen, denk ik,” zegt Nellie.

Daar schrikt Robin van!

“Ik hoef helemaal niet op zondagsschool te zitten,” zegt hij gauw. “Ik weet alles al over God.”¹⁴

Toch blijft Robin nadenken over wat Nellie van hem zei:

“Opa,” vraagt Robin. “kan God je wat doen?”

“Wat doen?”

“Ja, flink straffen...”

“Ben je nu helemaal besodemieterd!” zegt opa.

“Als je wat stouts doet,” zegt opa.

“Daar let God niet op,” zegt opa.

“En als je niet op zondagsschool zit?”

“Maakt God niks uit,” zegt opa.¹⁵

Naar aanleiding van dit fragment over straffen, laten we een afbeelding van een levensechte rechter in toga zien. We stellen daarbij de vraag: Waarin lijkt God op een rechter en waarin niet?¹⁶

Dyon: God heeft geen net pakje aan maar God kan wel boos zijn.

Wout: God heeft ook een hamer en daar slaat hij mee op de aarde als hij iemand straf geeft.

Hilde: Ik denk wel dat God soms boos is maar ik denk niet dat hij iemand gevangenisstraf geeft.

Alex: God schrijft niet alles op een papiertje

Madelief: God praat anders dan een rechter. Hij praat niet streng maar ook niet aardig. Hij kijkt wel... je hebt straf verdiend bijvoorbeeld omdat je een auto in de fik hebt gestoken... en dan kijkt hij naar je en zegt: je hebt straf verdiend en wat is goed voor jou.

In een volgend fragment zegt opa over God, dat Hij Robin niet kan zien. En dat Hij alleen contact met mensen heeft als zij dat zelf willen.

... “Trouwens, God kan jou helemaal niet zien.”

“Hè?” zegt Robin.

“Nee, hoor,” zegt opa, “God kan jou niet zien.”

“Maar wel horen, toch?” vraagt Robin. “Hij heeft toch voor iedereen één oor?”

“Dat is zo zegt,” opa. “maar God kan jou alleen maar horen als jij dat graag wil.

Alleen als je het zelf wil kan hij je horen. Dan luistert hij. Dan pas.”

“Hoe kan dat dan?”

“Het is net alsof je opbelt,” zegt opa.¹⁷

Uit dit fragment ontstaat een gesprek over het contact tussen God en mensen. Op voorstellingsniveau komen de kinderen tot betekenisgeving. Opvallend in de uitspraken van de kinderen is de rol van oma's.

14. *Robin en God*, 77.

15. *Robin en God*, 79.

16. Deze werkvorm om metaforen betekenis te geven is ontleend aan het spel 'Take and Break' van John Hull. Zie: John Hull, Theological Conversation with Young Children. In: *British Journal of Religious Education*, 20, (1997), 10.

17. *Robin en God*, 79.

Alex: *Blijkbaar is dit een teken (Alex vouwt zijn handen en sluit zijn ogen) om in contact te komen met God. En dan kun je praten. Hardop of met woorden in je hoofd, dat maakt niet uit. 't Is maar net wat je gewend bent. Maar dit is het teken. (gevouwen handen)*

Rosalie: *Dat doe ik bij oma. Danken voor het eten. Je komt in contact met God als je dankbaar bent.*

Dorien: *Je kunt ook liedjes zingen als je gaat slapen. Mijn oma doet dat. Een liedje van God.*

Stefan: *Je kan alleen met God praten als je hem opbelt, dat zegt de opa van Robin.*

Noömi: *Dan is dit een soort opbellen. (Noömi vouwt haar handen en sluit de ogen)*

Afsluiting van het project

We sluiten het project af met een schriftelijke opdracht over godsbeelden. Via het boek *Robin en God* kregen kinderen Godsbeelden aangereikt. Zoals: *God heeft voor alle mensen een oor; God heeft de mensen niet op een grote knie te midden van veel water en laat ze ook niet verdrinken; God zit niet steeds op je fouten te letten; God is geen rechter, die plezier in straffen heeft; God hoort naar je als jij dat wilt; door bidden (handen vouwen ogen dicht) kun je met God contact maken.*

Vanuit deze Godsbeelden willen we met de kinderen een treetje hoger gaan. Via een werkblad brengen we Bijbelse Godsbeelden in. Deze Godsbeelden ontleen aan de eerder genoemde Samenleesbijbel. Godsbeelden als rots, herder, rechter, vader, schild en koning.¹⁸

Vooraf aan de opdracht verkent juf Liesbeth met de kinderen in een kringgesprek de eigenschappen van de verbeeldingen. De kinderen weten de eigenschappen treffend te benoemen: *een rots geeft vastheid onder je voeten; een herder zorgt; een rechter moet wijs straffen.*

Op het werkblad stellen we de vraag: 'Welk beeld lijkt voor jou op God en waarom?'

Opvallend is dat de meeste kinderen kozen voor het beeld *God is als een schild*. Met als tweede keus: *God als rechter*. Over deze beide beelden is in de kring het meest gesproken. In het fragment over straffen uit *Robin en God* was *God als rechter* ook reeds ter sprake gekomen. Wellicht hebben de beelden schild en rechter in de lessituatie de meeste inhoud gekregen en werden ze daarom gekozen.

Bij de afsluiting van het project vragen we de kinderen naar hun ervaringen. De meeste kinderen vinden *Robin en God* een grappig en interessant boek. Opvallend was de reactie van Madelief, één van de meisjes die in de boekenkring het boek introduceerde: *Ik vind Robin en God erg leuk. Mijn opa gaat 's zondags naar de kerk. Ik ga hem over het boek vertellen en wat we op school gedaan hebben.*

18. Samenleesbijbel, 587.

Didactiek

Welke didactische bronnen inspireerde ons bij het ontwikkelen van ons experimentele project? Dat was vooral het boek *Verwonderen en Ontdekken*.¹⁹ Deze vakdidactiek godsdienst primair onderwijs is speciaal geschreven om projecten als het onze over *Robin en God* te ontwikkelen. Duitstalige godsdienstpedagogen²⁰ reikten voor het boek *Verwonderen en Ontdekken* de basistheorie Theologiseren met kinderen aan. Inzichten uit het Nederlandse taalgebied zijn in deze basistheorie verwerkt. Voor ons project hebben we ons vooral laten leiden door hoofdstuk 8 van genoemde uitgave: *Verhalen als leeromgeving*.²¹ Dit hoofdstuk draagt ons op om voorafgaande aan het creëren van welke leeromgeving dan ook ons goed rekenschap gegeven van de context en de cultuur van de kinderen, hun voorkennis van godsdienst en wat ze aan het leerproces zelf kunnen bijdragen. We worden ons in deze eerste stap van hoofdstuk 8 bewust van de seculiere situatie waarin de kinderen zich bevinden en van het feit dat hun godsdienstige voorkennis beperkt is. Wel beschikken ze over lees-, vertel- en gesprekscompetenties: competenties, die we kunnen inzetten. Dit doet ons als stap twee besluiten om als eerste onderdeel van onze leeromgeving een vertelkring te houden. We laten ons hierbij inspireren, door de Engelse leesdidacticus en auteur van kinderboeken Aidan Chambers. Zijn inzichten over lees- en literatuuronderwijs zijn in verschillende Nederlandse en Vlaamse publicaties te vinden. Competenties van kinderen de ruimte geven in het leerproces en deze verder ontwikkelen is een belangrijk principe. Wij schakelen deze competenties in om de hoofdpersonen en de thematiek van het boek *Robin en God* te leren kennen.

Vanuit identificatie met Robin geven we kinderen graag de gelegenheid om zelf vragen over God in te brengen als een vorm van Theologiseren van kinderen.

In de derde stap, i.c. de eerste verdieplingsles, richten we ons op Theologiseren met kinderen. In onze leeromgeving zetten we facetten uit het boek *Robin en God* als incentieven²² in, die kinderen in ontmoeting brengen met de fantasierijke Godsbeelden in het boek. Waarop kinderen vervolgens alle mogelijkheden krijgen om daarop te reflecteren. In de vierde en laatste stap, de tweede verdieplingsles, leggen we het accent op Theologiseren voor kinderen. We brengen in die les Bijbelse godsbeelden in om over na te denken, erover in gesprek te gaan en de waarde ervan voor zichzelf te bepalen.

Bij de inrichting en uitvoering van onze leeromgeving hebben we ons tevens laten inspireren door de theorie van de Russische leerpsycholoog Lev Vygotsky. Deze theorie wordt in Nederland en Vlaanderen breed gewaardeerd.²³ Met name zijn aanwijzing dat de leraar moet inzetten op de zone van hun naaste ontwikkeling van de kinderen. De leraar moet kinderen 'treetjes' bieden om de kinderen zelf een volgende ontwikkelingsstap te laten maken. In het ons project *Robin en God* gebeurde dat via de 'eye opener' van Liesbeth: "Een soort andere taal misschien?"; het spel *Take and Break* van John Hull en de kennismaking met Bijbelse godsbeelden.

In het proces als geheel heeft juf Liesbeth achtereenvolgens en afwisselend de rol van gesprekspartner, gespreksbegeleider en inhoudsdeskundige.

19. Johan Valstar en Henk Kuindersma, *Verwonderen en Ontdekken. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs*, Amersfoort 2008.

20. Bijvoorbeeld: Friedrich Schweitzer, Theoretische Grundlagen und empirische Einblicke. Was ist und wozu Kindertheologie? In: Anton Bucher, Gerhard Büttner, Petra Freudenberger-Lötz, Martin Schreiner, "Im Himmelreich ist keiner sauer". *Kinder als Exegeten*, Jahrbuch für Kindertheologie 2, Stuttgart 2003; Petra Freudenberger-Lötz, *Theologische Gespräche mit Kindern. Untersuchungen zur Professionalisierung Studierender und Anstösse zu forschenden Lernen im Religionsunterricht*, Stuttgart 2007.

21. *Verwonderen en Ontdekken*, 230 e.v.

22. Een incentief is een krachtig medium dat bij de leerlingen sterke intrinsieke motivatie oproept, *Verwonderen en Ontdekken*, 120. Zie ook: Johan Valstar, The Quest for Powerful Learning Environments. In: Henk Kuindersma (red.), *Powerful Learning Environments and Theologizing and Philosophizing with Children*, Kassel 2013, 20/21.

23. Zie voor Vygotsky's theorie : *Verwonderen en Ontdekken*, special Lev Vygotsky, 69 e.v.

Wat we van ons experiment leerden

Van ons experiment leerden we dat een kinderboek als *Robin en God* heel goed bruikbaar is in godsdienstige projecten in het openbaar onderwijs in Nederland. De visie en didactiek van het Protestants Centrum GVO, godsdienstige verhalen en inhoud (godsbeelden) en de reflectie daarop via Theologiseren met kinderen kwamen samen tot een integratieve totaalaanpak. Kinderen waren daarin geïnteresseerd en actief betrokken. Verder experimenteren zien we als een zinvolle uitdaging.

Een eerste aandachtspunt daarbij zal voor ons het versterken van competenties zijn, die voor leeskringen nodig zijn. Studie van de leesdidactiek leert ons dat er voor kinderen vele mogelijkheden zijn om leesprocessen te verrijken.²⁴ Waarbij transfer naar competenties theologiseren van kinderen (godsdienstonderwijs) verwacht mag worden. Samenwerking met de reguliere groeps-onderwijzers, die het leesonderwijs verzorgen, is daarbij gewenst en behoort ook zeker tot de mogelijkheden.²⁵

24. We denken hierbij met name aan de theorieën van Aidan Chambers die in verschillende Nederlandse publicaties is te vinden: Aidan Chambers, *The Reading Environment*, South Winchester 1991. Bijvoorbeeld in: Rita Ghesquière, *Jeugdliteratuur in perspectief*, Leuven 2009 en Astrid van Dam, *Van Leesmotivatie naar taalprestatie. Leesbevordering in de basisschool, Tips voor leerkrachten*, Den Haag 2013.

Zie ook: <https://bibliotheek.debibliotheekopschool.nl/content/dam/landelijk/bibliotheekopschool/bestanden/20140828---brochure-van-leesmotivatie-naar-taalprestatie---versie2.pdf>

25. De leraren van *De Voorpoort* gaven reeds aan leeskringen te willen intensiveren.